

50 שנות תקשורת בישראל

גיליון מיוחד

מיכאל קרן

מאי תלות פוליטית, כגון בעת החלטתו של העורך גרשום שוקן לרוץ לכנסת. יורם פרי סוקר את עלייתה ושקיעתה של העיתונות ה"פועלית" בישראל תוך פירוט מגוון התפקידים שמילא העתון המפלגתי. לדבריו, קהל הקוראים לא העסיק עצמו במגוון זה ונטש את העתונות המפלגתית בהמוניו. כחוקר תקשורת ששימש בעבר כעורך "דבר", עתונה של הסתדרות העובדים, מתאר פרי את כישלוננו של עתונו לשרוד כפונקציה של התמוטטות דימוי ההסתדרות בציבור בשנות ה-80.

סגירתם של עתונים עומדת גם במרכז מאמרו של יחיאל לימור המביא נתונים שיטתיים על העתונים הרבים שנסגרו ומציע הסברים לתופעה הכרוכה בצמיחת אמצעי תקשורת חלופיים, תחרות כלכלית מצד תאגידי תקשורת גדולים, קריאה לא נכונה של שוק הצריכה וכדומה. לימור מבטא דאגה לנוכח הירידה במעמד העתונות הכתובה כספקית מידע ופנייתה, בעקבות הטלוויזיה, לדפוסים של עתונות פופולרית.

מרדכי נאור מנתח את העתונות הצבאית כגון "במתנה" ו"בטאון חיל האוויר" ומדגיש את הקושי שלה להתמודד בשנות ה-80 וה-90 עם השפעת עתוני השבת. תוך ניתוח מאבקי ההישרדות של "התקשורת בהאקי" מטיל נאור ספק אף ביכולתה של תחנת הרדיו הפופולרית "גלי צה"ל" לשרוד לאורך זמן.

מאמרי שלי על "העולם הזה" מפרט את המצע הרעיוני של השבועון ומאפיין את מעמדו בעולם התקשורת ובחברה הישראלית כעתון "טהרני", קטגוריה המוצעת כדרך לתאר עתונות בעלת מחויבות לחברה אורחית שיותר משהיא אמיתית הריהי יציר הדמיון. המאמר מנתח את הסהרנות כפי שנתגלתה הן בשבועון והן בתנועת "העולם הזה" – כוח חדש שהקימו עורכיו. אריה נאור סוקר את תולדות עתונות הימין בישראל וטוען כי בשל קשייהן הכלכליים של מפלגות "חרות" ו"הציונים הכלליים" הפנימו אלה לפני מפלגות השמאל את הקושי לקיים עתונות מפלגתית. נאור מתאר את ניסיונה של גח"ל בשנות הששים לפרסם עיתון מופרט למעשה ("היום") שביקש להתמודד עם שוק התקשורת החדש ומסביר את הכישלון לעשות זאת בסתירה המובנית בין מטרותיה של עתונות עצמאית ואלו של מפלגה.

סאלם ג'ובראן סוקר את העתונות הערבית בישראל תוך הדגשת הטרנספורמציה שעברה מעתונות פוליטית מובהקת לעתונות מגוונת המופקת גם על ידי הסקטור הפרטי ומצויה ביחסי גומלין הדוקים עם האינטליגנציה. ג'ובראן מסביר את הטרנספורמציה הזו בהתפתחות כלכלית, חברתית, חינוכית ופוליטית בקרב ערביי ישראל.

תמר ליבס מנתחת את התפקיד שמילאו הרדיו והטלוויזיה הממלכתית בראשיתם ביצירת לכידות לאומית ומסבירה את השינויים המבניים

גיליון זה, הגיליון ה-25 של "קשר", עומד בסימן שינויים מבניים שנעשו בכתב העת. החל בגיליון זה, עוברים המאמרים המגיעים למערכת שיפוט מדעי, כאשר כל מאמר נבחן האם הוא ראוי לפרסום, ראוי לפרסום עם שינויים או אינו ראוי לפרסום כלל. כמו כן הוקמה ועדה מייעצת, מורכבת ממומחים דוברי עברית בארץ ובעולם, המסייעת למערכת בשיפוט המאמרים. כוונתנו להעמיד את "קשר", כתב העת של המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית באוניברסיטת תל אביב, בראש כתבי העת המדעיים המוקדשים לתחומי העתונות והתקשורת. בנוסף למאמרים שיתקבלו לפרסום אחרי שיפוט מדעי, יוסיף "קשר" לפרסם כתבות קצרות, מסמכים מבווארים וכדומה, שלא עברו שיפוט. המערכת תשמח לקבל מאמרים וכתבות עבור הגיליון הבא של "קשר", שיוקדש לתפקידה של התקשורת היהודית בעולם ובישראל כמתווכת בין "תרבות גבוהה" ו"תרבות נמוכה".

במרכזו של גיליון זה מופיעים מחקרים שנעשו על ידי כמה מטובי חוקרי התקשורת בישראל על עתונים ואמצעי תקשורת אחרים שפעלו במדינת ישראל מאז הקמתה. הגיליון עומד בסימן השינוי שחל במפת התקשורת הישראלית בשנים האחרונות והתחושה כי למרות הגיוון המאפיין אותה, אין היומונים, השבועונים, כתבי העת, המקומונים, תחנות הרדיו וערוצי הטלוויזיה משקפים בהכרח חברה אורחית רב תרבותית שאגפיה השונים משוחחים עם זה זה באופן מושכל. כותרות ענק מכריות לא אחת על אירועים שנולדו במוחותיהם של דוברים חרוצים, שדרי רדיו מצויים מיקרופונים לפני פרצופם של פוליטיקאים, כאשר כל הצדדים המעורבים – השדדים, הפוליטיקאים וקהל המאוינים – אינם מצפים כלל לאמירה בעלת משמעות, ותחקירים טלוויזיוניים יוצרים מראית עין של תקשורת לוחמת בלא שהם חודרים באורח מקצועי לשרשי הבעיות הנידונות בהם. המאמרים והכתבות המופיעים כאן אינם מציעים מרפא לתהליך זה אך הם מעלים נקודות ראות מגוונות העשויות לסייע להבנתו השיטתית.

שמואל ליימן וילציג סוקר את התחרות השיווקית בין שני העיתונים הנפוצים – "ידיעות אחרונות" ו"מעריב", כמו גם את סוגיית הבעלות הצולבת עליהם, תוך הדגשת הנזק הכרוך בכך לדעתו לאמינות הביטוי העיתונאי. ליימן וילציג מציע פתרון לבעיית האמינות בצורת חקיקה שתהפוך את מועצת העתונות לגוף סטטוטורי במימון עצמי, שידגיש את ההפרדה בין עיתונים המחויבים לחופש העתונות לכאלה המהווים חברה כלכלית לכל דבר.

אבי כצמן, איש העתון "הארץ", החוקר את תולדותיו של העתון, מתאר את הדיסוננס ההיסטורי בין מטרותיהם הליברליות של עורכי "הארץ" והעריצות האינטלקטואלית שהוא מייחס להם, תוך הדגשת הקושי של העתון להימנע

עורכים מקצועיים בהקמתם של מדורים ספרותיים חשובים בעתונות בכלל, גוברין טוענת כי בעוד שאופיים של המדורים הספרותיים לא השתנה במשך שנים ארוכות, החלה בשנות ה-80, עם שקיעתה של העתונות המפלגתית, מסתמנת מגמה של התמעטות העניין בהם ולחצים בתוך מערכת העתון להדגיש את הסופר על חשבון הספר.

דרורה בהר"ל עוסקת בעתון "דברי הימים: חדשות העבר" שהחל לצאת בראשית שנות ה-50 בעריכת ד"ר ישראל אלדד (שייב) ותיאר מאורעות היסטוריים בתולדות ישראל בשפה עתונאית מודרנית. בהר"ל מדגישה את הפונקציה שמילא העתון בשנות המדינה הראשונות כספק דימויים לאומיים, ומסבירה את הופעתו המחודשת בחג העשור למדינה, בעקבות מלחמת ששת הימים, ובשנות ה-90, בצורך המחודש בדימויים היסטוריים.

חנה הרצוג, במאמר המניח תשתית מחקרית בנושא עתוני נשים, שואלת מה מקור חיותם של עיתונים אלה, ומדגישה, הן בהקשר העולמי והן בהקשר הישראלי, את ההשתתפות של עתוני נשים בהתפתחות הכלכלה והתרבות הקפיטליסטית. הרצוג מתארת את התפתחות העתון המסחרי המיועד לנשים בישראל וטוענת, כי הוא מוליך מחד לצמצום ייצוג האשה, ומאידך לפתיחת מרחב בחירה לנשים כמשא ומתן חברתי. המאמר מדגיש תהליך המתרחש בעתונות הכללית שבה נפתחים מדורים הנוגעים בממד הפרטי שנחשב בעבר נחלתן של נשים בלבד.

המאמרים והכתבות בגיליון מיוחד זה מקיפים היבטים מגוונים הנוגעים בעתונות הכתובה ובתקשורת האלקטרונית בישראל. מטבע הדברים הם עוסקים אך בחלק קטן מעולם התקשורת הישראלי, רחב ההיקף. ניתן לקוות כי גיליון זה ישמש בסיס למחקרים נוספים בנושא.

והתוכניים שעברו כפונקציה של התפרקות התרבות ההגמונית בישראל. אך בניגוד לעמדה הרווחת, חושפת ליבס את הביטוי שניתן ב"ימי הרדיו" לדיאלוג חברתי ועדתי, וטוענת כי הלכידות הייתה אשליה מלכתחילה. ליבס מדגישה את מקומם של "אירועי מדיה" טלוויזיוניים בהפיכת הצופים לישות קולקטיבית ורואה את המציאות החדשה של תקשורת עם אוריינטציה בידורית כמונעת דיון פוליטי רציני.

גבי ויימן אף היא מבקרת עמדה רווחת בטענתו, כי הטלוויזיה הרב ערוצית בישראל לא הולכה לפלורליזם תרבותי אלא להתכנסות צופי הטלוויזיה סביב "מדורת שבט" חדשה בדמות הערוץ השני. ויימן מצביע על הסכנה הכרוכה בהתחזותה של "תרבות רייטינג" לפלורליזם שכזה ועל היווצרותה של אליטה חדשה המוגדרת ונבחנת במונחי הופעתה בטלוויזיה, מבקרת את העמדת הפנים כי אין מידע על הנוקים התרבותיים והחברתיים של תרבות הרייטינג, ומצביע על הפוליטיזציה בגופי הפיקוח הציבוריים כגורם מרכזי המסביר את חוסר התחשבותם של גופים אלה בשיקולים חברתיים ותרבותיים.

רוני מילוא, מי שהיה ראש העיר תל-אביב, מבקרת את המקומנים הנמנעים לדבריו מבחינה מעמיקה של צרכי העיר, מסתפקים בכותרות שטוחות ושמים את ראש העיר בהם מופיעים כמטרה להצלמה. מילוא מדגישה את היצירה של מושגים מדומים, כגון "שיינקין" וקושר את ההצגה הרשלנית של נושאים מוניציפליים בין השאר לגילם הצעיר של כתבים אלה.

נורית גוברין מציעה קווים לחקר המדורים הספרותיים בעתונים היומיים. היא מסבירה את השתלבותם בעתונות הן בעידוד שנתנה בעבר עתונות הפועלים לתהליך זה, כחלק מתפישתה המחנכת, והן בשל תרומתם של